

Laky Teréz

A magángazdaság kialakulásának hatásai a foglalkoztatottságra 1995-ben

1995 a foglalkoztatást tekintve nem volt sikeres: mint évek óta, még mindig csökkent a munkahelyek száma, bár a korábnál kisebb mértékben.¹ Egyidejűleg valamelyest csökkent a munkanélküliség is.² Tovább nőtt viszont – a statisztika kifejezését használva – a gazdaságilag inaktívak, azaz munkavállalási korban lévő nem foglalkoztattak, de munkanélküliként sem regisztráltak tábora. A munkaerőpiacról önkéntesen távol maradók vagy kényszerűen kiszorultak 1995-re már több mint egymilliót tettek ki a hatmillió munkavállalási korú közül. Többségük elhelyezkedni képtelen fiatal, a háztartásba visszaszorult nő, a munkahely-keresést reményvesztetten feladó férfi. 654 ezres létszámuk már nagyobb, mint a regisztrált munkanélkülieké. Eltartásuk a családra és a szociális segélyezésre hárul, bár feltehetően maguk is megpróbálnak alkalmi (akár fekete-) munkából némi jövedelemhez jutni.

A foglalkoztatási helyzet valójában már évek óta nem a foglalkoztatottak–munkanélküliek arányszámával, hanem a foglalkoztatottak–munkanélküliek–gazdaságilag inaktívak egymást meghatározó arányaival jellemezhető. A csökkenő foglalkoztatás–stagnáló munkanélküliség–növekvő inaktivitás az 1995. évi munkaerő-piaci folyamatok fő jellemzője.³ Ebben a keretben vizsgáljuk: hogyan hatott a foglalkoztatás alakulására a magántulajdonon alapuló gazdaság – többféle módon végbemenő – növekedése.

Adataink erőteljesen cáfolják azt a sokáig széles körben hangoztatott – s helyenként mindmáig továbbélő – állítást, hogy a magángazdaság növekedése a munkanélküliség növekedésével jár együtt. Éppen ellenkezőleg: a kis egyéni és társas vállalkozások (az önfoglalkoztatás) bizonyultak a legfontosabb munkahely-teremtőknek; a privatizálás és a külföldi cégek beruházásai pedig a munkahelyek megőrzésének és gyarapításának voltak alapvető módjai. Más kérdés, hogy az egyenleg – jórészt a csődök és felszámolások, s a költségvetésből finanszírozott ágazatokban megkezdett leépítések következtében – még így is negatív.

¹ A KSH munkaerő-felmérése szerint 1994-ben a 15–74 éves népességből 3992 ezer volt foglalkoztatott; 1995-ben 3958,5 ezer.

² Ennek a jórészt a munkanélküli-ellátás szabályozásában gyökerező okaival itt nem foglalkozunk.

³ A Munkaügyi Kutatóintézetben végzett elemzésekkel negyedik éve követjük nyomon a foglalkoztatás mértékére ható tényezőket (Laky [1996]).

Az évenként elvégzett elemzés a demográfiai változásoktól néhány makrogazdasági folyamat – mint a csőd- és felszámolási eljárások, a mezőgazdaság tulajdonviszonyainak átalakulása – és más tényezők trendjeinek alakulását vizsgálja. Közéjük tartozik, mint nézőpontunkból is az egyik legfontosabb folyamat, a magángazdaság térnyerése, s a vele járó foglalkoztatási hatások nyomon követése. E tanulmány a fenti kutatás keretében készült. Az 1993-ra és az 1994-re vonatkozó tapasztalatokat – csaknem hasonló címmel – adtuk közre a Közgazdasági Szemleiben (Laky [1994], [1995]). A magángazdaságra vonatkozó adatok összegyűjtéséhez a Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány nyújtott támogatást.

Mint az előző években, a magángazdaság kialakulásának ezúttal is két fő vonulatát követtük nyomon: az egyéni kezdeményezésből létrejött gazdasági egységek terjedésének, illetve az állami tulajdon magánkézbe adásának foglalkoztatási hatásait.

A kérdés tehát: 1995-ben a fenti két fő folyamat hatására mennyire nőtt meg a magán-szférában foglalkoztatottak száma és a foglalkoztatottakon belüli aránya.

Előre kell bocsátani, hogy – adatok hiányában – az idén a korábbiaknál több becslésre kényszerülünk.⁴ A trendvonalak azonban remélhetőleg így is jól kirajzolódnak.

Az egyéni és a jogi személyiség nélküli társas vállalkozások

1988 és 1994 között az egyéni és a nem jogi személyiségű társas vállalkozások több mint 410 ezer munkahelyet teremtettek, a vállalkozók, alkalmazottaik és segítő családtagjaik számára.⁵ A munkaerőmérleg szerint 1994. január 1-jén 805,1 ezer fő dolgozott a saját egzisztenciát megalapozó, többnyire kis szervezetekben; az akkori aktív keresők 21,7 százaléka.

A szervezetek száma 1995-ben is növekedett, de mind az egyéni, mind a társas vállalkozások növekedési üteme jelentősen lelassult. Különösen az egyéni vállalkozóké: az előző évek 80-100 ezer fős növekedésével szemben 1995-ben már csupán 13 460 új egyéni vállalkozás született. Az egy évvel korábbihoz képest csaknem a felére csökkent a nem jogi személyiségű társas vállalkozások növekedési üteme is.

1. táblázat

Az egyéni vállalkozók és a nem jogi személyiségű társas vállalkozások száma
1990–1995 decemberében

Megnevezés	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Egyéni vállalkozás	393 450	510 459	606 207	688 843	778 036	791 496
Nem jogi személyiségű társas vállalkozás*	27 571	44 279	42 405	69 793	92 393	106 245
Együtt	421 021	554 738	648 612	758 636	870 429	897 741

* Gazdasági munkaközösségek nélkül.

Forrás: KSH december havi jelentés.

A vállalkozások számának növekedése azonban nem feltétlenül jelenti a foglalkoztatási lehetőségek bővülését. A számbavétel során ugyanis nem tesznek különbséget aszerint, hogy a vállalkozást főfoglalkozásként, nyugdíjasként vagy kiegészítő foglalkozásként működtetik-e. (1994-ben például az egyéni vállalkozók 45, a társasági tagok csaknem 60 százalékának volt a vállalkozás kiegészítő foglalkozása.) A vállalkozások száma tehát

⁴ Az előző évek gyakorlatától eltérően például a KSH 1995. január elseji munkaerőmérlegében nem közölte az egyéni vállalkozók és a jogi személyiség nélküli szervezetekben foglalkoztatottakra vonatkozó adatokat. Ezt, az évekig mértékadó információt most közelítő számításokkal igyekeztünk pótolni.

⁵ A közérthetőség kedvéért megismételjük az 1995. évi cikkben is közölt magyarázatot: a cégjogszabályok értelmében az a cég lehet önálló jogi személyiség, amely üzleti tevékenységéhez elkülönített vagyonnal rendelkezik; az alapításnak az előírt mértékű tőkebefektetés a feltétele. A cég tevékenységéért az elkülönített vagyon értékéig felel, tehát a cég vagyona független a tulajdonosok magánvagyonától. Magyarországon a legáltalánosabb jogi személyiségű cégformák: a vállalat, a szövetkezet, a részvénytársaság és a korlátolt felelősségű társaság. A jogi személyiséggel nem rendelkező cégek esetében nem különül el a vállalkozás és a háztartás vagyona, s a vállalkozó teljes vagyonával felel tevékenységéért. Másfelől: minthogy a vállalkozás bevételei nem különíthetők el a háztartás bevételeitől, a vállalkozók általában nem a vállalkozás nyeresége után adóznak, hanem személyi jövedelemadókat fizetnek. Nem jogi személyiségűek az egyéni vállalkozások, a társas vállalkozások közül pedig a gazdasági munkaközösség, a betéti társaság és a közkereseti társaság.

jelentősen több, mint a főfoglalkozású vállalkozóké. Másfelől a vállalkozások fenti száma csak részlegesen tartalmazza a mezőgazdaság önálló termelőit, a családi gazdaságokat. A statisztika (és az adóhatóság) csak azokat tartja számon, akiknek évi egymillió forintnál nagyobb a nettó árbevétele, s ezért adókötelesek, vállalkozói igazolvánnyal és adószámmal rendelkeznek. Ez a mezőgazdasági termelésből élők szerény hányada. Az egymillió forint nettó – kétmillió forint bruttó – árbevételnél kevesebbet elérő kistermelők adómentességet élveznek, s így kimaradnak a statisztikákból is. (A KSH 1994-ben széles körű – a magyar háztartások 53 százalékára kiterjedő – adatgyűjtést végzett az egyéni gazdálkodók körében. 51 ezer háztartást találtak, amelynek egyéni gazdaságát főfoglalkozású gazdálkodó irányította – KSH [1995].) Közülük mintegy 24 ezer vállalkozói igazolvánnyal rendelkező gazdálkodó jelent meg a statisztikákban.

Nézőpontunkból nem is a szervezetek, hanem a bennük foglalkoztatottak száma lényeges, ezen belül is a főfoglalkozásúaké, akik mint önállók teremtenek egzisztenciát maguknak, munkahelyet családtagjaiknak és alkalmazottaiknak.

Az egyéni vállalkozások számának 1995. évi szerény növekedése az új alapítások és a megszűnések – még mindig pozitív – egyenlege. Az egyéni vállalkozások (beleértve a nem főfoglalkozásúak által alapított vállalkozásokat is) tevékenységek szerinti szerkezete folyamatosan átrendeződik. A kisipar és – részben – a kiskereskedelem 1995-ben már elvesztette szám szerinti többségét, s a legtöbb egyéni vállalkozás már a szellemi foglalkozások körében működött. A kisipari vállalkozások száma még valamelyest nőtt, a kiskereskedőké azonban több mint 20 ezerrel csökkent egy év alatt.⁶ (2. táblázat.)

2. táblázat

Az egyéni vállalkozások száma a vállalkozás jellege szerint
(december hó)

Megnevezés	1991		1992		1993		1994		1995	
	db	százalék	db	százalék	db	százalék	db	százalék	db	százalék
Szellemi foglalkozású	137 994	27,0	165 689	27,3	193 888	28,2	243 093	31,2	273 453	34,5
Iparos	222 987	43,7	237 687	39,2	242 023	35,1	257 245	33,1	260 511	32,9
Kereskedő	146 674	28,7	199 047	32,8	241 353	35,0	255 205	32,8	233 775	29,6
Mezőgazdasági önálló*	2 804	0,6	3 784	0,7	11 579	1,7	22 493	2,9	23 757	3,0
Együtt	510 459	100,0	606 207	100,0	688 843	100,0	778 036	100,0	791 496	100,0

*Az adószámmal rendelkezők.

Forrás: KSH, Havi közlemények.

Az egyéni vállalkozások foglalkozási viszonyairól teljeskörűen az Országos Egészségügyi Pénztár (OEP), az adóbevallást benyújtók esetében pedig az Adó- és Pénzügyi Ellenőrző Hivatal (APEH) adatai tájékoztatnak. Az OEP külön is kimutatja a fő- és mellékfoglalkozású egyéni vállalkozók, valamint rendszeresen közreműködő családtagjaik létszámát; alkalmazottaik számát azonban nem; azt a valamennyi alkalmazottat magában foglaló Alkalmazásban állók címszó alatt szerepelteti (3. táblázat).

⁶ A KSH adatai szerint 1995 áprilisától havonta átlagosan kétezer kiskereskedő adta vissza egyéni vállalkozói engedélyt; a tapasztalatok szerint jelentős részük nem is volt aktív vállalkozó. Az Iposz tapasztalata szerint a kisegítő tevékenységet folytatók csaknem negyede járt el ugyanígy, az érdekképviseletek vezetői szerint az állandó költségek és a közterhek növekedése miatt. (Népszabadság, 1996. január 23.)

3. táblázat

A főfoglalkozású egyéni vállalkozók és segítő családtagjaik évi átlagos létszáma

Megnevezés	1992	1993	1994	1995
Az egyéni vállalkozások száma*	606 207	688 843	778 036	791 496
Az egyéni vállalkozók száma**	383 107	476 229	541 139	558 910
A főfoglalkozású vállalkozók aránya	63,2	69,1	69,6	70,6
Segítő családtagok száma	29 541	26 524	26 717	25 337
Segítő családtagok aránya	4,8	3,9	3,4	3,2

* KSH december havi adat.

** Benne: a mezőgazdasági egyéni vállalkozások.

Forrás: OEP, 1995. évi összefoglaló adat.

A 3. táblázat szerint a főfoglalkozású egyéni vállalkozók száma 1995-ben 17,8 ezer fővel nőtt (egy évvel korábban még csaknem 65 ezerrel, 1993-ban pedig több mint 93 ezerrel). Ez az önállóvá válás feltételeinek nehezülésére utal. Az összes vállalkozáson belül évek óta stagnál a főfoglalkozásúak aránya, jelezve, hogy a vállalkozások számának növekedése nem járt együtt az önállók részarányának növekedésével.

Ugyancsak évek óta stagnál (sőt kismértékben csökken) a társadalombiztosításhoz bejelentett családtagok száma, jelezve, hogy az érintett családok vagy nem igénylik a társadalombiztosítás ellátásait, mert azokhoz esetleg más jogcímen is hozzájuthatnak, vagy eleve lemondanak a biztosításról.

A másik adatforrásunk az APEH-hez 1995-ben (az 1994. évről) benyújtott adóbevallások összegzett feldolgozása. Az APEH 1994-ben a nyilvántartásban szereplő vállalkozások nem egészen 60 százalékától kapott bevallást; 1995-ben 61,4 százalékuktól. A 40 százaléknyi hiány igen magas, bár különböző források mintegy 30 százalékra teszik a ténylegesen nem létező, sohasem működött, vagy időközben megszűnt, esetleg az adott évben még nem működő vállalkozások arányát.⁷

Minthogy a KSH és az APEH adatai némileg eltérőek (a KSH havi adatokat közöl a vállalkozói igazolvánnyal rendelkezők számáról, az APEH pedig az éves adatot adja meg), más-más adatot kapunk az adóbevallást benyújtók és az azt elmulasztók köréről. Ha a KSH adatait vesszük alapul, akkor a legnagyobb arányban a szellemi szabadfoglalkozásúak mulasztották el az adóbevallást (75 százalékuk), miközben a többiek 20-25 százaléka. Az APEH-nek a KSH egységes ágazati osztályozása szerint átsorolt adatai viszont arra utalnak, hogy a legkevesebb adóbevallás az ingatlanügyek, bérbeadás, a gazdasági tevékenységeket segítő szolgáltatás nemzetgazdasági ágba soroltaktól érkezett (4. táblázat).

Az adóbevallások benyújtása vagy hiánya számunkra a foglalkoztatásra levonható következtetéseket is tartalmaz. Mind a szellemi tevékenységűek, mind az ingatlanok és ingóságok bérbeadásával és az ugyancsak szellemi tevékenységet jelentő gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatást (például adótanácsadást, könyvelést) végzők körében magas a kiegészítő foglalkozásúak aránya. Feltételezhetjük, hogy az adóbevallást benyújtók 60 százaléka jól reprezentálja az egyéni vállalkozások tényleges foglalkoztatási képességét. Az 1994. évről szóló adóbevallások ilyen nézőpontból több figyelemre méltó változást hoztak felszínre (5. táblázat).

A benyújtott adóbevallások szerint bár nőtt a vállalkozók száma, nem változott a fő-, a mellékfoglalkozásúak és a nyugdíjasok aránya: változatlanul az egyéni vállalkozók alig több mint fele volt főfoglalkozású. Lényegében a korábbival azonos nagyságrendű a foglal-

⁷ A korábbi évek tapasztalatait erősítették meg az ügyészek, valamint a cégbírói egyesületek vezetői, akik szerint a bejegyzett cégek mintegy 30 százaléka csak papíron létező, leginkább az adózás kijátszására alakult fantomcég. (Népszabadság, 1995. december 12.)

4. táblázat

Az 1995-ben adóbevallást benyújtók száma és aránya gazdasági áganként

Gazdasági ág	Egyéni vállalkozások		
	KSH 1995. január (1)	APEH számára 1995-ben adóbevallást benyújtó (2)	(2) az (1) százalékában
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás	29 117	17 501	60,1
Bányászat	42	27	64,3
Feldolgozóipar	82 989	64 741	78,0
Építőipar	54 236	42 204	77,8
Kereskedelem, javítás	233 672	177 537	76,0
Szálláshely, vendéglátás	32 018	25 164	78,6
Szállítás, posta- és távközlés	57 678	42 389	73,5
Ingtatlanügyletek, gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás	232 221	70 101	30,2
Egészségügy	9 286	5 200	56,0
Egyéb közösségi és személyi szolgáltatás	49 952	33 899	67,8
Összesen	781 191	478 763	61,3

Forrás: KSH havi jelentés, APEH.

5. táblázat

Az adóbevallást benyújtó egyéni vállalkozásokban dolgozók 1994. évi létszáma

A tevékenység jellege	Vállalkozók száma				Foglalkoztatott		Főfog- lalkozá- súak együtt
	főfog- lalkozású	kiegé- szítő tevékeny- ségű	nyug- díjas	együtt	család- tagok	alkal- mazottak	
Szellemi	fő 19 761 % 32,5	35 275 57,9	5 860 9,6	60 896 100,0	2 090	9 952	31 803
Ipari	fő 132 385 % 64,5	58 367 28,4	14 677 7,1	205 329 100,0	16 030	84 724	233 039
Kereskedelem és vendég- látó ipar	fő 97 566 % 51,1	74 763 39,1	18 666 9,8	191 095 100,0	14 221	71 916	183 803
Mezőgazda- sági*	fő 8 004 % 45,7	5 109 29,2	4 388 25,1	17 501 100,0	329	2 604	10 937
Egyéb (ingó- és ingatlan bérbe- adás)	fő 1 165 % 29,5	2 040 51,8	737 18,7	3 942 100,0	153	819	2 137
Összesen**	fő 258 881 % 54,1	175 554 36,7	44 328 9,2	478 763 100,0	32 823	170 015	461 719

* Az adószámmal rendelkezők.

** Besorolatlan 175 vállalkozó, 5 családtag, 17 alkalmazott, együtt 197 fő.

Forrás: APEH, 1994. évi adóbevallások.

koztatott családtagok száma is. (Az adóbevallásokban egyébként mintegy 5 ezer fővel kevesebb családtag szerepel, mint egy évvel korábban, így is több, mint a társadalombiztosítás adataiban; a nagyobb létszám itt nyilvánvalóan az adó-megtakarítást szolgálja.)

Meghökkenítő viszont a különbség az alkalmazottak létszámában. 1994-ben 334,9 ezer, 1995-ben pedig az előző évi létszám kb. fele, 170 ezer alkalmazott foglalkoztatása szerepelt a bevallásokban.⁸

6. táblázat

Egyéni vállalkozók, alkalmazottak és segítő családtagjaik száma 1992–1994-ben

Megnevezés	A feldolgozott adóbevallások szerint					
	1992		1993		1994	
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék
Egyéni vállalkozó	338 776	100,0	402 893	100,0	478 763	100,0
ebből:						
– főfoglalkozású	184 183	54,4	218 220	54,2	258 881	54,1
– kiegészítő foglalkozású	124 068	36,6	147 982	36,7	175 554	36,7
– nyugdíjas	30 525	9,0	36 691	9,1	44 328	9,2
Alkalmazottak száma	104 562	100,0	334 948	100,0	170 015	100,0
ebből:						
– főfoglalkozásúnál	88 111	84,3	287 330	85,8	139 401	82,0
– kiegészítő foglalkozásúnál	13 169	12,6	41 838	12,5	24 478	14,4
– nyugdíjasnál	3 282	3,1	5 780	1,7	6 136	3,6
Segítő családtagok száma	39 683	100,0	57 148	100,0	32 823	100,0
ebből:						
– főfoglalkozásúnál	28 992	73,1	45 518	79,6	23 146	70,5
– kiegészítő foglalkozásúnál	8 023	20,2	8 727	15,3	7 214	22,0
– nyugdíjasnál	2 668	6,7	2 903	5,1	2 463	7,5
Összes foglalkoztatott	483 021		794 989		681 601	

Forrás: APEH, 1992–1994. évi adóbevallások.

Minthogy a főfoglalkozású vállalkozók számának mintegy 40 ezer fős növekedése nem ellensúlyozta az alkalmazottak és a családtagok számának 24 ezer fős csökkenését, az adóbevallások szerint az egyéni vállalkozásokban foglalkoztatottak 1993. évi 610 ezres létszáma 1994-ben összességében 148,6 ezer fővel csökkent.

A növekedés és a csökkenés azonban tevékenységenként jelentősen eltérő tendenciákat mutat. Az APEH adatainak részletes elemzéséből négy fő tendencia rajzolódik ki:

Vannak tevékenységek, ahol

1. mind a vállalkozók, mind az alkalmazottak száma nőtt;
2. a vállalkozók száma nőtt, az alkalmazottaké arányosan csökkent;
3. a vállalkozók száma nőtt ugyan, de az alkalmazottaké zuhanásszerűen csökkent;
4. mind a vállalkozók, mind az alkalmazottak száma csökkent.

ad 1. A létszámot bővítő tevékenységek körébe tartoznak a szellemi tevékenységek diplomához kötött szakmái (orvos, állatorvos, tervező, építész, számviteli szakember); számos ipari tevékenység; a kereskedelem több ága, a szállítás, különféle szolgáltatások. A növekedés a vállalkozók körében 36 ezer, az alkalmazottak körében 12 ezer fő volt.

⁸ Az újabb, a korábbinál részletesebb szakmai adatok ismeretében sajnos nem zárható ki az 1993. évi feldolgozásokból származó téves adatközlés; ezt azonban már utólag nem tudjuk ellenőrizni. Az akkori adatfeldolgozás során az illetékesek úgy döntöttek, hogy elfogadják – és nem korrigálják – a bevallott adatokat.

ad 2. Több tevékenységben az alkalmazottak száma csökkent ugyan, de a csökkenést ellensúlyozó mértékben nőtt az önállóak száma. Ez történt a diplomához nem kötött szellemi és sporttevékenységek esetében (az alkalmazottak száma 8900 fővel csökkent, az önállóké 14 ezer fővel nőtt); a gépipari szakmák esetében (az alkalmazottak száma 2100 fővel csökkent, az önállóké 3800 fővel nőtt); az éttermek, bisztrók üzemeltetőinél (alkalmazotti létszámcsökkenés 359 fő, a vállalkozók létszámnövekedése 1731 fő); az eszpresszók, cukrászdák üzemeltetőinél (az alkalmazotti létszámcsökkenés 62 fő, a vállalkozói létszám növekedése 1712 fő).

Ezekben a szakmákban valószínűsíthető, hogy az alkalmazottak kisebb-nagyobb hányada vállalkozói igazolványt kiváltva folytatja alkalmazotti munkáját. Néhány szakmában nem lehet véletlennek tekinteni a számok egybeesését: a fémtömegcikk-gyártók alkalmazottainak száma 1083 fővel csökkent, de 1337 fővel nőtt a vállalkozóké. A közlekedési eszközöket javítók esetében a változás: 966 fős alkalmazotti létszámcsökkenés és 956 új vállalkozó. A háztartási gépjavítókéban: 107-tel kevesebb alkalmazott, 278-cal több vállalkozó. A gépipari szakmákban együttesen 2156-tal csökkent az alkalmazottak száma és 3882 fővel nőtt a vállalkozóké. Az arányváltozás e szakmákban együttesen: az alkalmazottak 18 ezer fős csökkenésével az önállók 22,7 ezres növekedése áll szemben.

ad 3. Mindössze két olyan tevékenység van, ahol az alkalmazotti létszámcsökkenés jelentősen nagyobb, mint a vállalkozói létszámnövekedés. Az egyik az építőipar, amelyből 95 ezer alkalmazott tűnt el. A másik az élelmiszer-kiskereskedelem, amely több mint 44 ezer alkalmazottat veszített. E két szakma alkalmazotti létszámvesztése egyébként a teljes alkalmazotti létszámvesztés mintegy 80 százalékát adja; s a 139,5 ezres alkalmazotti létszámvesztéssel szemben csupán 9 ezer az új vállalkozó.

ad 4. Három tevékenység épült le jelentősen 1994-ben, ahol mind a vállalkozók, mind az alkalmazottak száma egyaránt csökkent. Ezek: a kereskedelemben a szerződéses üzletek (vállalkozók: -333, alkalmazottak: -2015); ugyancsak a kereskedelemben a felvásárlók (vállalkozók: -6049, alkalmazottak: -939) és a vendéglátásban a büfék, kocsimák vállalkozói (-1829) és alkalmazottai (-19 275). Az együttes csökkenés 30,4 ezer fő (8,2 ezer vállalkozó és 22,2 ezer alkalmazott). (7. táblázat.)

A tevékenységek szerinti létszámváltozások tehát nem az egyéni vállalkozói szektor egésze, hanem néhány, meghatározott foglalkozás visszaszorulását mutatják. A tényleges leépítéseken túl nyilvánvaló, hogy az alkalmazottak jelentős része esetében fiktív leépítés történt: őket a közterhek csökkentése érdekében vállalkozói igazolvány kiváltására bírták rá a munkaadók, s immár vállalkozóként (vagy pedig feketén) foglalkoztatják tovább. Valószínűsíthető az is, hogy egy részük – az egyéni vállalkozást elhagyva – betéti társaságban dolgozik tovább. E társaságokról ugyan nincsenek a tevékenységek összehasonlítására alkalmas adatok, de – mint majd a későbbiekben bemutatjuk – a társaságokban több mint 90 ezerrel nőtt a főfoglalkozású tagok száma.

Míndez arra utal, hogy a kisvállalkozási szektorban 1994-ben intenzív volt a munkaerőmozgás, vagy legalábbis a foglalkozási viszony változtatása, feltehetően az adózási szabályok adta mozgástér kihasználása érdekében. (Az egyik formából a másikba áramlás egyébként nem új jelenség. A nyolcvanas években – elsősorban az adószabályok változásának hatására – tömegesen váltottak formát a pjt.-k, gmk-k, s választották az előnyösebb kisszövetkezeti formát. Azaz, az egyik formából kivonulók nem a tevékenységet adták fel, hanem egy másik formába áramlottak át.)

Közismert, hogy az egyéni vállalkozók elsősorban önmaguk számára teremtenek munkahelyet. 1993-ban mintegy 13 százalékuk foglalkoztatott egy alkalmazottat, s mindössze mintegy 12 százalékuknál volt kettőnél több alkalmazott. Ez a régóta ismert helyzet nem változott 1994-ben sem.

E körben viszont már 1993-ban is jól elkülönült a társasági (és nem személyi) jövedelemadót fizetők kis csoportja. A szigorúbb könyvviteli szabályokat választók egyúttal a

7. táblázat

A főoglalkozású egyéni vállalkozók és az egyéni vállalkozásokban foglalkoztatott alkalmazottak létszámának változása 1994-ben, 1993-hoz képest

Megnevezés	Vállalkozó	Alkalmazott	Változás jellege*
<i>Szellemi foglalkozások</i>			
Diplomához, szakképesítéshez kötött	+ 3 003	+ 1 867	+ +
Egyéb szellemi és sporttevékenység	+14 085	- 8 901	+ -
<i>Ipari foglalkozások</i>			
Kohászat	+ 7	- 321	+ -
Gépipar	+ 3 882	- 2 156	+ -
Építőanyag-ipar	+ 42	+ 136	+ +
Vegyipar	+ 73	+ 128	+ +
Könnyűipar	+ 3 638	+ 1 726	+ +
Egyéb ipar	+ 454	+ 140	+ +
Élelmiszeripar	+ 221	- 1 061	+ -
<i>Építőipar</i>	+ 6 852	-95 097**	+ -
<i>Szállítás</i>	+ 1 671	+ 658	+ +
<i>Egyéb szolgáltatás</i>	+10 290	+ 2 603	+ +
<i>Kereskedelem</i>			
Szerződéses üzlet	- 333	- 2 015	--
Élelmiszer	+ 2 211	-44 393	+ -
Vas- műszaki	+ 1 134	- 2 559	+ -
Egyéb kereskedelmi	+10 800	+ 2 934	+ +
Kölcsönzés	+ 536	+ 834	+ +
Felvásárlás	- 6 049	- 939	--
Ügynök	+ 5 941	+ 755	+ +
<i>Vendéglátás</i>			
Étterem, bisztró	+ 1 731	- 359	+ -
Eszpresszó, cukrászda	+ 1 712	- 62	+ -
Büfé, kocsmá	- 1 829	-19 275	--

* + + = nőtt a vállalkozók és nőtt az alkalmazottak száma; + - = a vállalkozók száma nőtt, az alkalmazottaké csökkent; -- = csökkent a vállalkozók és csökkent az alkalmazottak száma.

** Feltehetően az 1993. évi adatbázis volt téves.

Forrás: APEH, 1994. évi adóbevallások.

jelentősebb tőkével rendelkező, növekedésre törekvő egyéni vállalkozások. Ez létszámadataikban is tükröződik; s a változások 1994-ben még hangsúlyosabbá váltak. Ennek érzékeltetésére közöljük a két év összehasonlító adatait (8. táblázat).

Minthogy az 54 százaléknyi főoglalkozású foglalkoztatja az alkalmazottak több mint 80, s a családtagok több mint 70 százalékát, az alkalmazottak – és a családtagok – számának csökkenése az egyébként jellegzetesen kicsi munkaszervezetek további zsugorodásához vezetett. Összességében 1992-ben egy egyéni vállalkozóra átlagosan 0,3, 1993-ban 0,8, 1994-ben pedig ismét 0,3 alkalmazott jutott.

A cégek – és a gazdasági szerep – nézőpontjából az egyéni vállalkozásokkal azonos elbírálásban részesülnek a jogi személyiség nélküli társas vállalkozások. Számszerű növekedésük 1995-ben ugyancsak lelassult. (A növekedés 1993-ban 27 388, 1994-ben 22 600, 1995-ben 13 852 társaság.) E társaságok foglalkoztatási szerepe azonban jóval szerényebb, mint az egyéni vállalkozásoké, mert főként a tagok kiegészítő tevékenységére szerveződtek.

A társaságok immár 96,5 százaléka betéti társaság volt. A 102 560 betéti társaság

8. táblázat

Az egyéni vállalkozásokban foglalkoztatott alkalmazottak létszámadata 1993-ban és 1994-ben

A vállalkozó	Vállalkozások száma	Alkalmazottak száma	Az alkalmazottak foglalkoztatók aránya (százalék)					Az egy vállalkozásra jutó alkalmazottak száma
			0	1	2	3	3-nál több	
1993								
Főfoglalkozású ebből:	218 220	287 330	74,8	13,2	5,4	2,5	4,1	1,3
– személyi jövedelemadót fizet	212 360	275 633	75,5	12,8	5,4	2,4	3,9	1,3
– társasági adót fizet	5 860	11 697	47,7	28,0	8,4	4,2	11,7	2,0
Kiegészítő tevékenységet folytat	147 982	41 838	91,8	5,0	1,6	0,7	1,0	0,28
Nyugdíjas	36 691	5 780	89,4	7,1	2,1	0,6	0,9	0,15
Összesen	402 893	334 948	82,4	9,6	3,7	1,6	2,7	0,83
1994								
Főfoglalkozású ebből:	258 881	139 401	74,4	13,8	5,4	2,5	3,9	0,54
– személyi jövedelemadót fizet	244 450	114 889	76,6	12,4	5,1	2,3	3,6	0,47
– társasági adót fizet	14 431	24 512	37,6	37,3	10,4	5,8	8,9	1,70
Kiegészítő tevékenységet folytat	175 554	24 478	91,8	4,9	1,6	0,7	1,0	0,15
Nyugdíjas	44 328	6 136	89,7	6,7	2,0	0,7	0,9	0,15
Összesen	478 763	170 015	82,2	9,9	3,7	1,7	2,5	0,36

Forrás: APEH 1993–94. évi adóbevallások.

mellett még csaknem 12 ezer, a nyolcvanas évek szabályai szerint létesített társasági forma működött, közülük 10,4 ezer gazdasági munkaközösség. (A társasági törvény értelmében már sem pjt, sem gmk nem alapítható.) Az 1995 végén létezett, több mint 106 ezer különféle társaság – az OEP adatai szerint – az előző évhez képest kétszer annyi főfoglalkozású tagot és néhány százal kevesebb családtagot foglalkoztatott. (Az alkalmazottak létszámáról nincs adat, őket az OEP csakúgy, mint az egyéni vállalkozások esetében, az alkalmazásban állók között veszi számításba.) (9. táblázat.)

9. táblázat

A jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok száma és főfoglalkozású tagok létszáma 1992-1995-ben

Megnevezés	1992	1993	1994	1995
A társaságok száma (december)	42 405	69 793	92 393	106 245
A főfoglalkozású tagok évi átlagos létszáma*	58 324	76 449	97 073	188 980
A társaságonkénti átlagos taglétszám	1,38	1,09	1,05	1,77

* Az OEP adata, alkalmazottak és segítő családtagok nélkül.

Forrás: 1 sor: a KSH havi jelentés, 2 sor: OEP.

E társaságok tehát munkahelyteremtővé váltak, legalábbis tagjaik számára. (Elképzelhető, hogy az egyéni vállalkozásokból eltűnt alkalmazottakból rekrutálódott a betéti társaságok váratlanul megszaporodott főfoglalkozású tagsága.)

A statisztika a szervezetek létszámának számbavételekor legkisebb gyűjtőkörként a 11 fősnél kisebb kategóriát használja. A nem jogi személyiségű társaságok létszáma azonban a tapasztalatok szerint többnyire 2-3 fős (a mellékfoglalkozásúakkal együtt). A tőkebefektetés nélkül alapítható társaság egyik kétségtelen előnye a költségelszámolások lehetősége: a gyakran családi alapítású, a lakásban működő társaságok a fűtés, a telefon, különféle beszerzések költségeinek meghatározott hányadát levonhatják a bevételekből, s így az adóköteles jövedelemből. Nézőpontunkból azonban fő előnye az, hogy módot ad sokféle tevékenység piacképességének kipróbálására, s így az önálló egzisztenciateremtés előkészítésére, ha a termék, szolgáltatás piaca megerősödik, vagy ha az egyén rákényszerül.

A zömmel kis – és főként kiegészítő foglalkozásúakból álló – társaságok a gazdaság minden területén megtalálhatók. 1994-ben a legtöbb – a betéti társaságok csaknem 40 százaléka – a kereskedelem, közúti jármű- és közszükségleti cikk javítása, karbantartása gazdasági ágban működött, mintegy 20 százaléka az ingatlanügyek, bérbeadás, gazdasági szolgáltatás területén, mintegy 13 százaléka pedig a feldolgozóiparban.

Összességében – az OEP adatai szerint – az egyéni kezdeményezésű kis magánszektorban a főfoglalkozású vállalkozók és családtagjaik létszáma több mint 100 ezer fővel növekedett 1995-ben.

10. táblázat

A főfoglalkozású egyéni vállalkozók és a nem jogi személyiségű társaságok főfoglalkozású tagjai és segítő családtagjaik száma 1994–1995-ben (fő)

Megnevezés	1994	1995	Változás
Egyéni vállalkozó	541 139	558 910	+17 771
Segítő családtagok	26 717	25 337	-1 380
Társas váll. tagok	97 073	188 980	+91 907
Segítő családtagok	1 326	1 257	-69
Együtt	666 255	774 484	+108 229

Forrás: OEP.

1993-ban – mint már jeleztük – 805,1 ezer fő volt a KSH által közölt, a főfoglalkozásúakat, alkalmazottaikat és segítő családtagjaikat tartalmazó létszámadat, ami az aktív keresők 21,7 százalékát jelentette. 1994-ben – a bemutatott adatok szerint – tovább növekedett a kis magánszektorban a főfoglalkozásúak száma.

Ha az 1994. évi ismert adatokhoz hozzászámoljuk az adóbevallásokban szereplő 170 ezer fős alkalmazotti létszámot (aminél csak nagyobb lehet a bevallást elmulasztók esetében vélelmezhető létszám), és nem számolunk alkalmazottak létevel a nem jogi személyiségű társaságokban (ahol, ha nem is sok, de néhány ezer alkalmazott ugyancsak vélelmezhető), továbbá mellőzzük a mezőgazdaság sehol sem regisztrált egyéni gazdálkodóit, akkor úgy becsülhetjük, hogy 1994-ben a mértékadónak tekinthető adatok szerint legalább mintegy 836 ezren dolgoztak a kis magánvállalkozásokban, azaz az 1994-ben foglalkoztatott aktív keresők 23 százaléka. (Az 1995. évi összevetés – az alkalmazotti adatok hiányában – még nem végezhető el.) A munkaalkalmak hiánya várhatóan még tovább növeli az önálló egzisztencia megteremtésére vállalkozók, vagy arra rákényszerülők táborát.

A munkanélküliek körében egyébként jelentősen visszaesett az állami segítséggel vállalkozóvá (önfoglalkoztatóvá) válók száma. A Foglalkoztatási Alap 1992. elejétől többféle segítséget is kész nyújtani a vállalkozásba kezdőknek: tanácsadást, vállalkozói tanfolyami részvételt biztosít,

ezenkívül fél évig tovább folyósítják a munkanélküli-segélyt számukra. 1992-ben összesen 5493 fő, 1993-ban 13 377 fő, 1994-ben 12 621, 1995-ben pedig már csak 5596 fő vállalkozóvá válását segítette a Foglalkoztatási Alap, elsősorban a járadék továbbfolyósításával.

A nem jogi személyiségű vállalkozásokban foglalkoztatottak számának folyamatos növekedése – miközben korrigálja a kis magánszektor több évtizedes, mesterséges visszszorítását – egyúttal a válságban lévő, munkahelyhiányos, fejletlen gazdaság tünete.

Noha a tartósan magas munkanélküliségű országokban mindenütt ösztönzik a kisvállalkozásokat, és a saját egzisztenciájukat önállóan megteremtőket kisvállalkozónak nevezik, a tőke nélkül vagy szerény tőkével működő, nem egyszer munkahely hiányában kényszerből választott tevékenységek végzőit a nemzetközi munkaügyi gyakorlat önfoglalkoztatónak tekinti; így tartják nyilván a statisztikákban is.⁹

Az önfoglalkoztatókat – szemben az alkalmazásban állókkal – a bizonytalan, leginkább veszélyeztetett foglalkozásúak közé sorolják, akiknek megélhetésére, munkalehetőségeire közvetlenül hat a gazdasági körülmények romlása. A nemzetközi adatok szerint az európai országok többségében kialakult az önfoglalkoztatás mértéke; az éves adatok ekörül ingadoznak. A nagyságrendek viszont jelentősen függenek az országok gazdasági helyzetétől: a szegényebb és fejletlenebb országokban magasabb, a fejlettebbekben alacsonyabb az önfoglalkoztatók aránya.

11. táblázat

Az önfoglalkoztatók aránya az Európai Unió országaiban
(az összes foglalkoztatott százalékában)

Ország	1991	1992	1994
Belgium	14,9	15,1	15,3
Dánia	9,0	8,8	8,4
Egyesült Királyság	13,1	12,6	12,9
Franciaország	12,6	12,5	11,8
Görögország	35,2	35,4	34,4
Hollandia	9,8	10,2	11,1
Írország	21,5	22,4	21,6
Luxemburg	9,2	9,1	9,7
Németország	9,2	8,6	9,3
Olaszország	24,3	25,6	24,1
Portugália	26,4	23,9	25,2
Spanyolország	20,4	21,3	22,1
Ausztria			14,5
Finnország			15,5
Svédország			10,3

Forrás: Employment Observatory, No 24, 1996, 19. o.

Magyarország az önfoglalkoztatók növekvő arányával a szegényebb és fejletlenebb európai országok helyzetéhez áll a legközelebb, mégpedig azokéhoz, ahol többnyire csak

⁹ Bár tavaly is közöltük a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) definícióját, nemcsak megismétlését, hanem megtanulását is indokolja, hogy az Európai Unióhoz csatlakozás feltételezi meghonosítását, ami a statisztikai számbavételén túl a hazai foglalkozási viszonyok ártértekelését is jelenti. Az ILO definíciója szerint önfoglalkoztatónak minősülnek a nem jogi személyiségű kisvállalkozások dolgozó tulajdonosai, függetlenül attól, hogy vannak-e alkalmazottaik; a saját számlára dolgozók (minthogy számos országban nem kell vállalkozói igazolvány olyan – főként szolgáltató – tevékenységekhez, amelyeket a magyar joggyakorlat vállalkozói igazolványhoz köt); a termelőtevékenységet végző szövetkezetek dolgozó tagjai; továbbá a segí-tő családtagok; valamint a fentieknél alkalmazott szakmunkástanulók és alkalmi dolgozók.

külső segítséggel (az Európai Unió támogatásával, a nemzetközi cégek odatelepülésével) jönnek létre jelentősebb létszámot foglalkoztatni képes munkahelyek.

Az eddig kialakult relatíve magas önfoglalkoztatói arányt azonban még nem lehet véglegesnek tekinteni. A munkahelyek további csökkenése, a keresők számának további zsugorodása esetén az ország alacsony nemzeti jövedelme, a gazdaság átmeneti állapota, a piacgazdasági viszonyok fejletlensége közepette továbbra is az önfoglalkoztatás ígérkezik a munkanélküliségtől menekülés lehetséges útjának.

A jogi személyiségű vállalkozások

1995-ben ismét felgyorsult a jogi személyiségű gazdálkodó szervezetek alakulása: 16 ezerrel több működött, mint egy évvel korábban.

12. táblázat

A jogi személyiségű gazdálkodó szervezetek száma 1992–1995 decemberében

Megnevezés	1992	1993	1994	1995
Együtt*	69 368	85 638	99 044	115 249
ebből:				
vállalat	1 733	1 130	821	761
kft.	57 262	72 897	87 957	102 697
rt.	1 712	2 375	2 896	3 186
szövetkezet	7 694	8 175	6 595	6 642

* Lakásszövetkezet nélkül.

Forrás: KSH, Havi közlemények.

Szervezeti formánként továbbra sincsenek foglalkoztatási adatok, mint ahogy arról sincs információ, hogy az itt foglalkoztatottak közül mennyien tartoznak a magánszektorhoz. A szervezeti formák közül a *vállalat* és a *szövetkezet* esetében egyértelmű a tulajdoni hovatartozás; a vállalat állami tulajdon, a szövetkezet közös tagi tulajdont jelent.

Az állami tulajdonú vállalatok száma évről évre csökken, a társasággá alakulás, a privatizáció s a felszámolási eljárások következtében. A még vállalati formában működők létszámáról nincs adat; az itt foglalkoztatottak nagyságrendjére különböző forrásokból származó információkból következtethetünk. (Például: a kormány által kiemelten figyelemmel kísért – a magyar gazdaság számára meghatározó fontosságú – 20 vállalatban mintegy 60 ezren dolgoztak. – Népszabadság, 1996. március 16.; vagy az ÁPV Rt.-ben privatizációra váró cégek 1995 végén még mintegy 200 ezer embert foglalkoztattak.)

A mintegy 6,6 ezer ugyancsak ismeretlen létszámú mezőgazdasági és ipari szövetkezet önálló tulajdoni formát képvisel; s bár a szövetkezetek a tagok magántulajdonán alapulnak, sajátos tulajdonviszonyaik következtében a magángazdaság kialakulása szempontjából eltekinthetünk szerepüktől.

A két kérdéses forma továbbra is az rt. és a kft. Az átalakulási törvény előírásainak megfelelően az állami vállalatokból rt.-k és kft.-k sokasága jött létre. A kisebb, önállósult egységek egy részét eladták kül- és belföldi vevőknek; ismeretlen hányaduk változatlanul az állam tulajdonában van. (1995 végén a 3186 rt.-ből például kisebb vagy nagyobb hányadban mintegy 380 volt még az ÁPV Rt. portfóliójában.)

A társasági törvény életbe lépése óta tömegesen születtek rt.-k és főként kft.-k. 1995-ben a mintegy 15 ezer új jogi személyiségű gazdasági társaságból 14,7 ezer kft. volt. Alapítóik lehettek magyar magánszemélyek, csakúgy, mint teljesen vagy részlegesen

külföldi cégek és/vagy magánszemélyek. Az rt.-k esetében kevésbé, a viszonylag kis tőkével alapítható – és kis létszámú – kft.-k esetében azonban eléggé általános az a feltételezés, hogy jelentős részük adózási okokból alapított fantom kft.

A teljesen külföldi alapítású, valamint a vegyes tulajdonú társaságok számát külön is nyilvántartja a statisztika. 1995-ben Magyarországon már több mint 27 ezer teljesen külföldi érdekelt-ségű és vegyes tulajdonú cég működött (13. táblázat). Bár 1995-ben az előző évekenél számsze-rűen kevesebb ilyen cég alakult, ezek csak részben önálló alapításúak; jelentős hányaduk a felszámolási eljárások során megvásárolt, működőképessnek ígérkező vagyonrészre alapított új társaság. Legerőteljesebb foglalkoztatási hatásuk a felszámolásra ítélt cégek esetében a munka-helyek ezreinek megmentése s a továbbműködtetés új feltételeinek megteremtése.

13. táblázat

A külföldi érdekelttségű vállalatok számának alakulása 1989–1995-ben

Év	Szervezetek száma	Ebből			
		magyar és külföldi		csak külföldi	
		érelkeltségű szervezet			
		száma	százalékban	száma	százalékban
1989	1 350	1 350	98,1	25	1,9
1990	5 693	5 462	95,9	231	4,1
1991	9 117	7 927	86,9	1 190	13,1
1992	17 182	12 547	73,0	4 635	27,0
1993	20 999	13 622	64,9	7 377	35,1
1994	23 557	14 185	60,2	9 372	39,8
1995	27 277	15 880	58,2	11 397	41,8

Forrás: KSH Évkönyv, 1994. és adatközlés.

A felszámolásból kimentett több ezer munkahely mellett a nagy multinacionális cégek, valamint a számos kisebb, vegyes tulajdonú vállalat 1995-ben már érelkelhető mennyi-ségben teremtett új munkahelyet is. Noha erről sincs összegző adat, s vannak sikertelen külföldi és sikeres hazai cégek is, az újságok híradásai a külföldi és vegyes tulajdonú cégek esetében létrehozott több száz új munkahelyről szólnak.¹⁰

A több mint 27 ezer külföldi tulajdonú cég meghatározó többsége (a kft.- alapításhoz előírt) minimális tőkével jött létre. A nagyobb – és főleg a multinacionális – cégek azonban növekvő befektetésekkel fejlesztik magyarországi tevékenységüket. Mind az ideteleplülő

¹⁰ Új bútorgyárat épített egy ausztriai magánbefektető, aki 1992-ben 51 millió alaptőkével alapította meg az Ada Hungária Bútorgyárat. Az alaptőkét a cég 1994-ben 1 milliárd 550 millióra emelte. Az alkalmazottak száma a kezdeti 15-ről mára 212-re nőtt. (Napi Gazdaság, 1995. január 13.)

Az Audi Hungária Motor Kft. jelenleg kétszáz alkalmazottat foglalkoztat, de a gyárat kiszolgáló vállalko-zások számára további 200 munkahelyet teremtett. (Figyelő, 1995. február 16.)

A multinacionális Balluf Elektronikai Kft. újabb üzemet avatott Veszprémben. A veszprémi gyárban a alapításkor mindössze hatan dolgoztak, ma már 225 alkalmazottnak biztosítanak munkát. (Napi Gazdaság, 1995. február 14.)

Sárospatakon kíván szerszámgépgyárat építeni a világhírű német Boss cég. Már megkezdtek a gépek leszállítását és a dolgozók felvételét. A 200-250 millió forintra tervezett sárospataki beruházás kapcsán először 100 főt kívánnak foglalkoztatni, ám későbbiekben 300-ra akarják növelni az új munkahelyek számát. (Magyar Hírlap, 1995. március 13.)

Újabb 260 millió GM-beruházás: kétszeresére növelik a szentgotthárdi Opel motorgyár kapacitását. Az épülő új csarnokban a legkorszerűbb technológiát telepítik, amit 75 ember működtet. Az újabb kapacitások kiépülésekor összesen 850 embernek ad munkát a GM leányvállalata. (Magyar Hírlap, 1995. március 28.)

A McDonald's üzletlánc 1700 embernek ad munkát; átlagosan évi 600-700 fővel bővül a létszám. (Nép-szabadság, 1995. augusztus 1.)

fejlett technika, mind valamennyi új munkahely nagymértékben növeli a gazdasági felzárkózás esélyeit. Látni kell azonban, hogy az új munkahelyek zöme nem a létező szakmai ismereteket, hanem sokkal inkább a gyorsan megtanulható, betanított munkát igényli.

A jogi személyiségű gazdasági szervezetek létszám-kategóriák szerinti adata a legkisebb méretű cégek gyors szaporodását jelzi (14. táblázat).

14. táblázat

A jogi személyiségű gazdasági szervezetek száma létszám-kategóriák szerint

Év (december)	11 főnél kisebb	11–20 fő	21–50 fő	51–300 fő	300 főnél nagyobb	Együtt
1991		36 809*	6 169	5 372	2 396	50 746
1992		52 825*	6 970	5 773	1 937	67 505
1993	39 772	28 447	7 637	6 055	1 624	83 535
1994	57 752	25 784	8 041	6 127	1 340	99 044**
1995	86 206	14 044	8 249	5 598	1 152	115 249**
Százalék						
1991		72,5	12,1	10,6	4,7	100,0
1992		78,3	10,2	8,6	2,9	100,0
1993	47,6	34,1	9,2	7,2	1,9	100,0
1994	58,3	26,0	8,1	6,2	1,4	100,0
1995	74,8	12,2	7,2	4,8	1,0	100,0

* A 11 főnél kisebb szervezetekkel együtt.

** A lakásszövetkezetek nélkül.

Forrás: KSH, Havi közlemények és Évkönyv, 1994.

A legkisebb létszámú szervezetek arányának korábban is tapasztalt erőteljes növekedése változatlanul elsősorban a tőkehiány következménye, az újonnan alakulók nagy többsége a lehető legerényebb tőkebefektetéssel szerveződik meg. A nagyobb, 100–200 fős cégek létrehozása leginkább külföldi befektetés eredménye. Egyébként a 11 főnél kisebb cégek háromnegyede három gazdasági ágban működik. Ezek: a kereskedelem, közúti jármű és közszükségleti cikkek javítása, karbantartása (39 százalék), az ingatlanügyek, bérbeadás, gazdasági szolgáltatás (21 százalék) és a feldolgozóipar (15 százalék).

Egy-egy gazdasági ág cégei között a legtöbb kis, jogi személyiségű cég ugyancsak az ingatlanügyek, bérbeadás, gazdasági szolgáltatás ágban (85 százalék) és a kereskedelemben (83 százalék), valamint a pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai ágban (84 százalék) működött. Az adott ágak tevékenységei között tucatjával találhatók az inkább szakértelmet, tudást, semmint tőkét igénylők.

A tapasztalatok szerint e kis cégek nagy többségét is egy, vagy néhány főfoglalkozású működteti. A kis cégek – az 50 fős létszámig – az Országos Munkaügyi Központ prognózisai szerint jellemzően létszámmegtartóak. Miközben a 300 főnél többet foglalkoztatók esetében évről évre létszámsökkenéssel számolnak, az 50 főnél kisebb cégek némi létszám-bővítést, de még inkább a dolgozók megtartását prognosztizálták 1996. első félévére (OMK [1995]).

A Ford Hungária Kft. székesfehérvári üzemének bővítésére novemberig mintegy 30 millió dollárt kíván az amerikai autógyár beruházni. A cég 5 év alatt háromszorosára kívánja növelni a most mintegy 50 millió dolláros termelési értéket, ezalatt a jelenlegi 513 fős létszám is megduplázódik. (HVG, 1995. szeptember 2.)

A győri nemzetközi ipari parkban százezer négyzetmétert vásárolt meg az Amoco Fabrics Europe leendő új üzeme. A szőnyegalátéteket előállító textilgyár háromszáz embernek ad majd munkát. (Új Magyarország, 1996. január 19.)

Mintegy 25 millió shillinges költséggel az ausztriai Huber Tricot GmbH új fehérneműgyártó üzemét épített Győrött, ahol 70 ember talált munkát. (Napi Gazdaság, 1996. január 24.)

Az állami tulajdon privatizálása

Az állami tulajdon privatizációs folyamatában 1995 a siker évének bizonyult, legalábbis ami az állami bevételeket illeti. (*Voszka* [1996] számos más tényező elemzése alapján 1995-öt a tulajdonosváltás „felemás sikerévének” tekinti.) Az ÁPV Rt. főként az úgynevezett nagy privatizációban (az energiaszektor, a Mol és a gázszolgáltatók, a gyógyszer-gyártás és a Matáv) értékesített vagyonából 465 milliárd bevételhez jutott, túlnyomórészt devizában. Ezzel az államnak – az ÁPV Rt.-hez átadott – vállalkozói vagyona mintegy 1200 milliárdra csökkent, az egy évvel korábbi, mintegy 1636 milliárdos értékhez képest.¹¹

Az úgynevezett nagyprivatizáció mellett 1995-ben felgyorsult az egyszerűsített privatizációnak nevezett értékesítési forma is, melynek során a legfeljebb 600 millió forintos tőkével rendelkező, és legfeljebb 500 főt foglalkoztató cégek közül 71-et kínált az ÁPV Rt. eladásra. A szeptemberben meghirdetett cégek közül 37-re érkezett érvényes ajánlat.

A vagyonnak az előző évekenél sikeresebb értékesítéséről állapította meg az Állami Számvevőszék, hogy ezzel új helyzet teremtődött. „Az 1995. év végi értékesítésekkel a magyar gazdaság szerkezetében olyan arányt ért el a magántulajdon, hogy az a gazdaság egésze működésének viselkedési mechanizmusát meghatározza.” (*Kovács* [1996].)

A vagyon azonban nemcsak a sikeres értékesítés eredményeként csökkent. Mint az idézett ÁSZ jelentés ugyancsak megállapította: „Folytatódott a vagyonvesztés, amelyben meghatározó volt az ÁVÜ-höz tartozó vállalatok tömeges felszámolása. Majd 370 ilyen céget tartottak nyilván 1994 végén, és ez az adat „természetesen” nem tartalmazza azt a korábban felszámolt 150 vállalatot, amelyeket már a nyilvántartásokból is kivezettek.” (*Kovács* [1996] 128. o.)

1990. január 1-jén 1848 cég tartozott az ÁVÜ-höz. (A Privinfo 1996-ban megjelent közlése szerint 1857 cég.)¹² Ebből 1995 végéig 817 céget sikerült 100 százalékban értékesíteni; ezenkívül a felszámolt, végelszámolással megszüntetett és megszűnt cégek száma együttesen 630.

1995 végén még 634 cég volt teljesen vagy részlegesen állami tulajdonban; mintegy 60 százalékukban az állam volt az egyedüli vagy a többségi tulajdonos. E cégekben, mint korábban már jeleztük, még több mint 200 ezren dolgoznak.

A privatizálásnak, illetve a vagyonvesztésnek egyaránt voltak foglalkoztatási hatásai. Kétségtelen, hogy a foglalkoztatás (és az egész gazdaság) szempontjából a privatizálással biztosított továbbműködtetés az előnyös, még akkor is, ha a tulajdonosváltás a létszám csökkenésével jár. Itt ugyanis a munkahelyek többsége megmarad, míg a felszámolt cégek munkahelyei is megszűnnek.

Működő tulajdon eladása – külföldi vevők

1990-tól 1995 végéig 451 külföldi cég (köztük 19 multinacionális vállalat) vásárolt az értékesítésre felkínált állami vagyonból. Minthogy ugyanebben az időszakban több mint 27 ezer vegyes és teljesen külföldi érdekeltségű cég alakult Magyarországon, a privatizálásban részt vett külföldi cégek száma tehát eléggé szerény. (A vegyes tulajdonú cégek

¹¹ Az állam vállalkozói vagyonának tényleges mértéke azonban változatlanul bizonytalan. 1993-ban – a Magyar Privatizációs Társaság ülésén elhangzott értékelés szerint – 1680 milliárdnyi vagyon várt privatizálásra. *Tardos Márton*, az Országgyűlés gazdasági bizottságának elnöke szerint azonban sem a korábbi vagyoni állapotról, sem a jelenlegi helyzetről nem készült sem tételes vagyonértékelés, sem vagyonleltár. Az ÁPV Rt.-nek sürgősen el kellene készíteni az állami vállalkozói vagyonának mérlegét. (Népszabadság, 1996. március 5.)

¹² A cégek száma az évek során többféle ok miatt változott: például az ÁVÜ és az ÁPV Rt. más vagyonkezelőktől is átvett, illetve átadott cégeket.

létrejötte – mint erről már szó volt – elsősorban a felszámolási eljárásokhoz kapcsolódik.) Más kérdés, hogy a tömegével minimális tőkével alapított társaságokkal szemben a privatizáció kínálatából vásárolók jelentős – több mint 700 milliárd forint – értékben vettek cégeket vagy azokban tulajdonrészt.

Az úgynevezett nagyprivatizáció foglalkoztatási hatásairól korábban is nagyon kevés információ látott napvilágot; ezúttal is csak szórványos adatokkal rendelkezünk.¹³ Ezúttal a becslést is megnehezíti, hogy a nagy szolgáltató vállalatok esetében az állam részvényeket, azaz tulajdoni hányadot adott el, ami – legalábbis a vásárláskor – nem érintette a szolgáltatók működését. A foglalkoztatás mértéke egyébként még vállalati különalkuk kérdése is lehet.¹⁴ Egy korábbi információnk szerint azonban a privatizációs szerződésekben a vevők mintegy 20 százaléka vállalta a teljes létszám megtartását, 70 százalékuk pedig a létszám legfeljebb 10-15 százalékos csökkentésére tett ígéretet. (A korábbi szerződésekben vállaltak betartását az ÁPV Rt. 1996-ban ellenőrizni kívánja.)

1995 végén az ÁPV Rt. által nyilvántartott, már többségi részesedésű külföldi cégekben a privatizálásra váró cégek alkalmazottainak kevesebb mint egytizede dolgozott, azokban pedig, ahol kisebbségi külföldi tőke van a cégben, ott alig több mint harmada. Azaz, a foglalkoztatásra erőteljesebben hat a még hazai tulajdonban lévő cégek működőképességének megőrzése, növelése. E cégek helyzete javult ugyan 1995-ben, de romlik pénzügyi helyzetük, s a foglalkoztatottaik száma 8 százalékkal lett kevesebb. (Népszabadság, 1996. január 12.) A külföldieknek eladott vállalatok egy része már ugyancsak jelentős munkahelyteremtő.¹⁵

A létszámot bővítő mellett alkalmanként jelentősek a létszámcsökkentések is: a fogyasztás csökkenését gyorsan követi a termelés visszafogása.¹⁶ A felvételek és elbocsátások egyenlegét majd csak az éves adatok ismeretében lehet megvonni.

Működő tulajdon eladása – belföldi vevők

Az előző évek gyakorlatától eltérően, amikor az állami vagyont jobbra belföldi vevőknek, kedvezményes fizetési feltételekkel (E-hitel, kárpótlási jegy) lehetett inkább eladni,

¹³ A privatizáció helyenként azonnali létszámcsökkentéssel járt. A Biogal megvásárló izraeli TEVA cég a végleges adásvételi szerződés feltételeként szabta, hogy 1996 januárjában a Biogal 1800 fős létszámát 1075 főre csökkentse. (Népszabadság, 1995. november 24.)

¹⁴ A Dunapackot megvásárló osztrák papírgyáros, T. Prinzhorn külön megállapodást kötött a szakszervezetekkel, amelyben a szakszervezetek tudomásul vették, hogy világgpiaci dekonjunktúra esetén a létszámcsökkentés meghaladhatja az évi öt százalékot, s a kvótán felül elbocsátott dolgozók után 100 ezer forint jár, ami a szakszervezetek pénzalapjába kerül. (Népszabadság, 1995. december 19.)

¹⁵ A magyar–svájci tulajdonú Hejőcsabai Cementgyár új mészhidrátüzemet épít 250 millió forintos beruházással. A beruházások eredményeként a jelenlegi 500 fős létszámot 100 fővel tudják bővíteni. (Napi Gazdaság, 1995. január 9.)

A Lehel Hűtőgépgyár az idei létszámfelvételt a kereslet szezonálisához igazítja. 1995-ben áprilistól októberig 565 új dolgozót akar fizikai munkakörben alkalmazni. (Világgazdaság, 1995. március 10.)

A GE Tungsram váci üzemében 1996 januárjában megkezdődik az energiatakarékos fénycső gyártása; a gyártósor újabb nyolcvan embernek ad munkát. (Népszabadság, 1995. szeptember 25.)

Angol szakmai befektető a többségi tulajdonosa az Elit névre átkeresztelt Vörös Október Ruhagyárnak. Az 1470 dolgozót foglalkoztató gyár bejárata fölött ott lóg a munkásfelvételt hirdető tábla. A Kaposvári Ruhagyár Rt. magyar és külföldi tulajdonú vállalat. Akár kétszáz szakképzett embert is fel tudnának venni, ha lenne jelentkező. (Népszabadság, 1995. december 12.)

¹⁶ A nagykanizsai Kanizsa Sörgyár Részvénytársaság helyzetét is megrengette a hazai fogyasztás csökkenése. A tulajdonos dél-afrikai South African Breweries jelentős termelésűcsökkentést irányzott elő, s ezért 90 dolgozótól válik meg. (Világgazdaság, 1996. március 27.)

A kaposvári hűs kombinát új tulajdonosa, az olasz Pini Hungary 129 millió forint támogatásért nyújtott be pályázatot a Munkaügyi Minisztériumhoz. Ha ezt nem kapják meg, akkor márciusban több mint 300 dolgozójuktól meg kell válniuk. (Napi Gazdaság, 1995. február 1.)

1995-ben meghatározó volt a készpénzbevétel (a 460 milliárdból csaknem 458 milliárd) s annak zöme is (412 milliárd) deviza. (Privinfo, 1996. január 30.)

Az egyszerűsített privatizáció révén azonban megélnkült a belföldi kereslet is. A 71 meghirdetett cég vásárlásához két feltételt kötött ki az ÁPV Rt: a limitárat, azaz a vételár alsó határát, valamint azt, hogy a vevőknek készpénzben kell fizetniük. A korábbi privatizációs akcióktól eltérően, amikor foglalkoztatási szempontok is szerepeltek az általános elvek között, ezúttal a vevőt semmilyen foglalkoztatási kötelezettség sem korlátozta. Az értékesítés elve az volt, hogy ha valamelyik céget a meghirdetett feltételekkel nem sikerül eladni, akkor azt a társaságok vezetői és dolgozói vásárolhatják meg, kedvezményes feltételekkel. A cégeknél egyébként összesen 6646-an dolgoztak, azaz az átlagos létszám mintegy 93 fő. Minthogy a szerződéseket csak 1996 elején kötötték meg, a foglalkoztatási hatások is csak azt követően jelentkeznek.

Bár az egyszerűsített privatizációban meghirdetett cégekre is akadt külföldi vásárló, a befektetők 85-90 százaléka magyar. (Egyébként a Népszabadságban közzétett, vevőket és a vételárat is ismertető lista szerint mindössze három vásárlási ajánlat szerepelt devizában. – Népszabadság, 1996. január 18.)

Az értékesítés feltételeinek (és nyilvánosságának) köszönhetően először vált érzékelhetővé a hazai magántőke szerepe: társaságok és magánszemélyek mintegy 2 milliárd készpénzt tudtak a vásárláshoz felmutatni. (A limitár együttesen 1,8 milliárdot tett ki, az átlagos ár 48,6 millió forintot. A legkisebb cég 550 ezer, a legnagyobb 321 millióért kelt el.) Az eredmény azonban a hazai vásárlóerő korlátját is jelezte: az el nem adott, csaknem 2,9 milliárdos limitárú cégekre már nem volt kereslet.

A készpénzzel bíró hazai vevők mögött háttérbe szorult az 1993–1994-ben még uralgó forma: a Munkavállalói Résztulajdonosi Program (MRP) keretében, kevés készpénzzel, jelentős, hosszú lejáratú hitellel történő vásárlás. 1993-ban még 124, 1994-ben 62 céget értékesítettek a vezetőknek és dolgozónak, 1995-ben már csak 27-et (*15. táblázat*). Az összesen 221 MRP-s cég közül a Rész-vétel Alapítvány 215-ről készített elemzést. E cégek száma valamennyi nemzetgazdasági ágban elenyésző.

Az MRP-szervezetek vagyona nem éri el a privatizált állami tulajdon 7 százalékát sem. A Rész-vétel Alapítvány véleménye szerint ennek egyrészt az a magyarázata, hogy az MRP-szervezetek jellemzően a kisebb cégekben vásároltak tulajdont, másrészt számos esetben az MRP-szervezet csupán egyike volt a vevőknek, ahogy ez egyre gyakoribb a konzorciális pályázatok során.

A méretekre jellemző, hogy zömük a 100–500 fős mérettartományban található. A 215 MRP-szervezetben mintegy 64 ezer dolgozó vett részt, ami – a 70 százalékos részvétel esetén – mintegy 92 ezer foglalkoztatottat jelent. Minthogy az MRP-szervezetek egyik fő célja kezdettől a munkahelyek megőrzése volt, ez a tízfősnél nagyobb szervezetekben foglalkoztatott mintegy 2743 ezer fő közül 3 százaléknak jelentette munkahelye – legalábbis átmeneti – biztonságát. 1994-ben az arányt 3,1-3,2 százalékra becsültük. Ez nem változott, holott a korábbi, húszfős helyet a bázis a tízfősnél nagyobb cégek létszáma lett. Csakhogy részben ebben a körben csökkent a foglalkoztatás, esetenként az MRP-s cégeknél is. A remélt munkahelymegőrzést nem mindenütt sikerült tartani; az MRP-s cégek közül is kerültek felszámolásra, s többen rákényszerültek a létszám csökkentésére is.¹⁷

Az egyszerűsített privatizáció első fordulójában meghirdetett 71 vállalat közül az eladott 37 társaságon kívül – más, készpénzes ajánlat hiányában – 22 társaság menedzsmentje, illetve alkalmazottai élhetnek a versenyen kívüli vásárlás lehetőségével, öt társaság vezetői megkísérlik a részvételt az ismételt értékesítésben. (További két, értékesítés-

¹⁷ A Bakony Művek devecseri gyáregységében ugyan megalakult az MRP-szervezet, de még mielőtt önállóulhathak volna, a cég bezárta a gyáregységet, s elbocsátotta mintegy 300 dolgozóját. (Pannon Napló, 1995. január 27., február 15., február 23.)

15. táblázat
Az MRP-s cégek száma és tőkeereje gazdasági áganként

Szakágazat	Az ágazat cégeinek száma	MRP-s cégek száma	MRP- tulajdon névértéke	MRP-s cégek jegyzett tőkéje	MRP- tulajdon átlagos aránya
	1995. december		ezer forint	ezer forint	százalék
Mezőgazdaság, vad- és erdőgazdálkodás	39 385	6	771 656	1 263 950	61,05
Feldolgozóipar	119 529	112	20 831 335	52 595 354	39,61
Villamosenergia-, gáz-, hő- és vízellátás	461	1	86 170	457 000	18,86
Építőipar	76 979	11	1 606 922	4 962 340	32,38
Kereskedelem, közúti jármű, közszükségleti cikkek javítása	299 040	50	12 526 638	25 503 185	49,12
Szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás	41 881	3	556 420	1 689 195	32,94
Szállítás, raktározás, posta és távközlés	63 476	4	1 461 796	2 778 540	52,61
Ingtalanügyletek és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás	322 849	24	1 865 190	2 325 431	80,21
Egyéb ágak	82 939	2	190 200	230 000	82,70
Nincs adat	-	2	16 000	16 000	100,0
Összesen	1 046 539	215	39 912 327	91 820 995	43,47

Forrás: APEH Gyorsjelentés, 1995. I. kötet 12. o.

re szánt céget időközben felszámoltak, öt cég esetében az ÁPV Rt. újabb eljárást kezdeményez. – HVG, 1996. március 23.)

A cég iránt érdeklő külső vevők távolmaradása következtében a 22 céget a limitár alatt is megvehetik a vezetők és a dolgozók, akik a vásárláskor a lehetséges kedvezményeket is igénybe vehetik. Az összességében az eladottnál magasabb limitárat képviselő cégek továbbműködtetésére így az alkalmazottaknak nyílik esélye.

Az egyszerűsített privatizáció folytatódik; a második listán 48 társaságot hirdetett meg az ÁPV Rt., összesen 4,2 milliárd forint limitáron. A feltételek változatlanok maradtak – a foglalkoztatás nem került be az adásvétel szempontrendszerébe. Viszont minden más privatizáció során – a munkaügyi miniszter és a privatizációért felelős tárca nélküli miniszter együttműködési megállapodása szerint – a foglalkoztatási szempontok önálló feltételként szerepelnek.

A magángazdaság keresői

1995 végére az állami vagyon jelentős hányadának privatizálásával, a kis egyéni és társas vállalkozásokban foglalkoztatottak számának növekedésével jelentősen megnőtt a magángazdaság keresőinek aránya. A mértékadó adatok (mint például a gazdálkodó szervezetek tulajdon szerinti megoszlása és létszáma) sajnos változatlanul hiányoznak, sőt – mint már jeleztük – ezúttal még a KSH munkaerőmérésében a nem jogi személyiségű szervezetekben (egyéni vállalkozók, társaságok) foglalkoztatottokról évente közreadott adat is.

Az egyetlen, összehasonlítható adat a Tárki háztartáspaneljének 1995. márciusi, kétezer háztartás megkérdezésén alapuló vizsgálatából származik:

16. táblázat

A foglalkoztatottak megoszlása munkahelyük gazdálkodási formája szerint
(adott év márciusa)

Megnevezés	1992	1993	1994	1995
Költségvetési szerv	15,7	17,4	20,7	22,8
Állami vállalat	33,2	21,8	10,0	8,5
Önkormányzati vállalat	4,8	5,4	4,4	3,7
Hagyományos szövetkezet	7,4	5,9	5,0	3,7
Állami tulajdonú gazdasági társaság	7,1	11,8	14,0	12,1
Részben magántulajdonú gazdasági társaság	8,6	10,8	13,3	11,9
Magántulajdonú gazdasági társaság	13,9	17,0	21,2	24,7
Magánvállalkozás	9,5	9,9	11,5	12,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Magyar Háztartás Panel, Társadalmi páternoszter 1992–1995. Táрки, 1996. január. 15. o.

Ha a „részben magántulajdonú gazdasági társaságok” alkalmazottaitól eltekintünk (minthogy nem tudható, hogy kisebbségi vagy többségi magántulajdonról van-e szó), akkor 1992-ben a foglalkoztatottak 23,4, 1995-ben pedig 37,2 százaléka volt egyértelműen a magánszférába sorolható, s csaknem 50 százalék költségvetési, önkormányzati, állami cégben dolgozott.

Az 1994-re vonatkozó, többféle információt felhasználó becslésünkben 41-46 százalékra tettük a magángazdaságban foglalkoztatottak arányát. Ez az arány 1995-ben – közelítő becslésünk szerint – a tízfősnél nagyobb cégek esetében még kevesebb mint 50 százalék, a tízfősnél kisebbek révén azonban meghaladja az 50 százalékot.

1995-ben is – a korábbi becsléseinkhez hasonlóan – abból indultunk ki, hogy a különböző nemzetgazdasági ágakban milyen tevékenységek milyen arányban maradtak állami tulajdonú szervezetekben, s feltételeztük, hogy a többi már magán-, szövetkezeti, vegyes stb. tulajdonban van. Ez természetesen csupán feltételezés, de a tulajdonviszonyokra vonatkozó adatok hiányában ennél pontosabb közelítésre nincs mód. A becslésben ezúttal is Diczházi Bertalan volt segítségünkre.

Kiindulásként a KSH 1995. évi, a tíz fő feletti létszámú szervezetekben, valamint – létszámnagyságtól függetlenül – a költségvetési intézményekben foglalkoztatottakra vonatkozó adatait használtuk. (Főbb munkaügyi folyamatok 1995. I–IV. negyedév.)

Ebben a körben 1994-ben 2898,8 ezer, 1995-ben 155 ezerrel kevesebb, 2743,7 ezer foglalkoztatottat vetek számításba. Mintegy 53 ezer fővel kevesebben dolgoztak a költségvetésből finanszírozott ágazatokban, a közigazgatásban, az oktatásban, az egészségügyben; együttesen 795,4 ezer főt foglalkoztattak 1995-ben.

A tízfősnél nagyobb szervezetekben foglalkoztatottak száma a többi ágban több mint 100 ezer fővel csökkent. Közülük a jelentős állami tulajdont működtető ágakban (szállítás, MÁV, posta; a pénzügyi tevékenységet és az ún. egyéb közösségi szolgáltatásokat végzők) tudtuk megbecsülni az állami tulajdonú cégekben foglalkoztatottak létszámát. Együttesen 392 ezer fős létszámukból becslésünk szerint 170 ezren dolgoznak az állami szektorban.

Az egyéb ágak tízfősnél nagyobb, együttesen 1556,2 ezres létszámából mintegy 557-597 ezer főre becslünk az állami tulajdonú szervezetekben dolgozók számát. (Az ÁPV Rt.-nél lévő cégek létszámából 198 ezer főt, a különböző tárcák által alapított társaságokban kb. 24 ezer főt, az önkormányzatok cégeiben 120 ezer főt, az állami tulajdonú bankok által átvett, megvásárolt cégekben 15 ezer főt; valamint a felszámolási eljárás alatt álló cégekben 200–240 ezer főt.)

A KSH 1995. évi adataiban számításba vett, összesen 2743,7 ezer fő közül így együttesen 1422-1462 ezerre (52-53 százalékra) tehetjük a tízfősnél nagyobb szervezetekhez

tartozó, nem a magánszférában foglalkoztatottakat; azaz 47-48 százalékra a magán- és a vegyes tulajdonú szférához, valamint a szövetkezetekhez tartozókat.

Megváltozik a kép, ha az egyéni és nem jogi személyiségű társas vállalkozásokban foglalkoztatottakkal, valamint – az átfedés tényét valamelyest korrigálva – a tízfősnél kisebb vállalkozásokban becsült létszámmal, mintegy 1-1,1 millió fővel megnöveljük a foglalkoztatotti létszámot. Ily módon 3,8 millió körüli foglalkoztatottal számolhatunk. (Megjegyezzük: a KSH lakossági felmérése szerint 1995-ben a 15–74 éves népességből 3,7 millió, az OEP szerint 3,9 millió volt foglalkoztatott.)

Az OEP 774,4 ezer önállót, társas vállalkozásban főfoglalkozású tagot és családtagot regisztrált 1995-ben; ez mintegy 820 ezerre kerekíthető a főfoglalkozású, de sehol sem regisztrált gazdálkodók és segítő családtagjaik létszámával.¹⁸

A KSH 250–300 ezer főre becsüli a tízfősnél kisebb szervezetekben dolgozó alkalmazottak számát; feltételeztük, hogy közülük mintegy 200 ezer a magánszektor szervezeteiben dolgozik. Így a mintegy 3,8 millió foglalkoztatottal számolva – e sok szempontból elnagyolt, közelítő becslés alapján – 52-53 százalékra tehető a nem állami szektor keresőinek aránya (a szövetkezet is beleértve). A 17. táblázat foglalja össze a nemzetgazdasági ágak nem privatizált vállalataiban foglalkoztatottak számáról készített becslésünket.

Bár a becslésnek több vitatható eleme van, s jobbra csak azt mutathattuk ki, hogy a foglalkoztatottak mekkora hányada tartozott még az állami szektorhoz, így is felhívja a figyelmet a magánszektor terjedésének kettősségére. Egyfelől, a gazdaság nagyobb részében az állami tulajdonú szervezetek és a költségvetésből fedezett ágazatokban foglalkoztatottak túlsúlyára – s ezekben a piaci viszonyok terjedésének korlátaira. Másfelől arra, hogy a magán-tevékenységek a gazdaság legkisebb egységeiben jórészt az önfoglalkoztatók körében terjednek; ahol az egyének teremtenek maguknak munkahelyet. E kettősség az elmúlt évek során egyre markánsabbá vált. A nagyobb gazdálkodó szervezetek további privatizálása – amely a vásárlásra rendelkezésre álló vagy mozgósítható tőke függvénye – a piacgazdasági viszonyok kiépülésének s viszonyaink között a meglévő, működőképes munkahelyek megőrzésének alapvető feltétele.

A kiegészítő foglalkozások

Magyarországon – a széles körű nemzetközi gyakorlattól eltérően – nincs adat arról, hogy a foglalkoztatottak körében milyen mértékű a főfoglalkozású munkahely melletti *rendszeres*, legális – bejelentett – (nyilvántartott) kiegészítő foglalkozás. (Például hányan dolgoznak napi vagy heti néhány órát a szolgáltatások különböző ágaiban, tanítanak – nem főfoglalkozásuként – a felsőoktatásban, vagy vesznek részt rendszeresen a család mezőgazdasági munkáiban stb.) E tevékenységeket legfeljebb adózás céljából tartják nyilván; foglalkoztatási hatásaik azonban nem ismertek. (Pedig valószínűsíthető, hogy a romló reálkeresetek mellett sokféle társadalmi csoport tagjai próbálják így kiegészíteni jövedelmüket, valószínűleg elsősorban a mezőgazdaságban, ahol – mint azt a KSH-nak az egyéni gazdálkodókról szóló, többször idézett felvételének adatai bemutatják – hagyományosan legalább 3 millióan segítenek rendszeresen.)

A legális kiegészítő foglalkozások számát csak a nem jogi személyiségű egyéni és társas vállalkozók esetében tartja nyilván az OEP, minthogy a vállalkozói igazolvánnyal rendelkezők közül más-más járulék fizetésére kötelezettek a fő- és a kiegészítő foglalkozásúak (18. táblázat).

Adataink tehát csak erre a körre vonatkoznak. A kisvállalkozásokban a kiegészítő foglalkozá-

¹⁸ A KSH felmérésében az 51 ezer főfoglalkozású mezőgazdasági önálló mellett több mint százezer, a munkában rendszeresen részt vevő családtag is szerepelt. Minthogy a családtagokról minden egyéb adat hiányzott, számukat csak óvatosan becsültük.

17. táblázat

Becslés a nemzetgazdasági ágak nem privatizált cégeiben foglalkoztatottak létszámáról
(ezer fő)

Megnevezés	Fő	Ebből: nem privatizált	
		fő	százalék
<i>I. A tízfősnél többet foglalkoztató szervezetek létszáma 1995-ben</i>			
A) A költségvetésből fedezett ágazatok (teljes létszám)			
– közigazgatás	260,4	260,4	
– oktatás	293,1	293,1	
– egészségügy	241,9	241,9	
B) Jelentős állami tulajdonú ágazatok			
– szállítás (MÁV)	176,1	80,0*	
– posta, távközlés	74,7	40,0*	
– pénzügyi tevékenység	66,3	20,0*	
– egyéb közösségi és személyi szolgáltatás	75,0	30,0*	
C) A fentiekén kívüli többi ágazat	1556,2	557–597**	
Együtt	2743,7	1422,4–1462,4*	51,8–53,3
<i>II. A tízfősnél kisebb cégek</i>			
Önállók és családtagjaik (OEP)	774,0		
Nem regisztrált mezőgazdasági önállók***	46,0		
A tízfősnél kisebb cégek alkalmazottai	250–300	50–100*	
Együtt	1070–1120	50–100	
Összesen	3813,7–3863,7	1422,4–1562,4	37,2–40,4

* Becslések.

** Benne: ÁPV Rt.: 198 ezer, tárcák saját cégei: 24 ezer, önkormányzatok vállalatjai: 120 ezer, az (állami) bankok által megvett, átvett cégek: 15 ezer, a felszámolási eljárás alatt állók: 200–240 ezer fő.

*** Adószámmal nem rendelkező, az OEP-nél be nem jelentett mezőgazdasági önállók és családtagjaik.

sok évek óta megfigyelhető változásai azonban önmagukban is fontos információkat adnak az egyének által érzékelt-remélt gazdasági esélyekről.

1995-ben a főfoglalkozású munkahelyek számának csökkenését nem kísérte a legális kiegészítő foglalkozások korábban jellemző növekedése. Sőt, az OEP által nyilvántartott kiegészítő foglalkozásúak létszáma valamelyest – 5,6 ezer fővel – csökkent is. A főfoglalkozásúakhoz viszonyított arány azonban lényegében változatlan maradt (1994: 8,6; 1995: 8,2 százalék).

Az összességében 323 ezer, legális kiegészítő foglalkozásúak több mint háromnegyedét az egyéni vállalkozók adják. Számuk kissé növekedett is, bár kevésbé, mint a főfoglalkozásúaké (2, illetve 3,2 százalék).

Jelentősen tovább csökkent viszont a társas vállalkozásokban kiegészítő foglalkozásúak aránya: az előző évi 60 százalékról 38 százalékra, miközben a főfoglalkozásúak száma csaknem megkétszereződött.

A legális kiegészítő foglalkozások mértékét számos tényező alakítja. Az egyéni vállalkozók esetében a lényegében teljes foglalkoztatottság időszakában a melléktevékenységként végzett munkákat akkor volt érdemes legalizálni, ha az így szerzett jövedelmeket méltányosnak tekintett és elfogadhatónak ítélt adó, tb- járulék terhelte. (Ez volt a helyzet a nyolcvanas évek közepén, amikor a szerény terhek vállalása ösztönözte a legális munkavégzést. 1986-ban például az akkori kisiparosok 70 százaléka működött kiegészítő

18. táblázat

A társadalombiztosításnál nyilvántartott kiegészítő tevékenységűek évi átlagos létszáma
(1991–1995)

Év	Egyéni vállalkozó*			Gazdasági társasági tagok			Kiegészítő foglalkozásúak a gazdaság főfoglalkozású keresőinek százalékában
	főfoglalkozású	kiegészítő foglalkozású	százalék	főfoglalkozású	kiegészítő foglalkozású	százalék	
1991	341 350	103 896	32,6		38 479	89,1	4,1
1992	383 107	147 468	38,5	58 324	41 352	70,9	6,0
1993	476 229	197 952	41,6	76 449	47 095	61,6	6,7
1994	541 139	242 501	44,8	97 073	57 727 **	59,5	8,6
1995	558 910	247 258	44,2	188 980	72 235 **	38,2	8,2

* Csak az egyéni vállalkozók, gazdálkodók (alkalmazottak és segítő családtagok nélküli) létszámához hasonlítva.

** A mezőgazdasági és egyéb szövetkezetekkel együtt.

Forrás: OEP statisztikai osztály.

foglalkozásúként; a személyi jövedelemadó bevezetése után már csak 54 százaléka.) Az adóterhek növekedése a tevékenységek legalizálása ellen hat ebben a vonatkozásban is.

Fontos további tényező a vállalkozói igazolvány birtokában (is) végezhető tevékenységek bővülése. Évek óta főként a szellemi foglalkozások körében terjed ebben a formában a kiegészítő jövedelmek (vagy azok egy részének) legalizálása. Az érintettek (orvosok, tervezők, könyvelők stb.) nem is akarják feladni főfoglalkozású munkahelyüket; legalizálják viszont mellékjövedelmeiket, amelyek ebben a formában számolhatók el a legelőnyösebben (például a költségek levonásával). A kereskedelmi tevékenységek között is megjelentek a kilencvenes évekig a hazai gyakorlatban szinte ismeretlen ügynöki foglalkozások, jó részüket ugyancsak kiegészítő tevékenységként végzik.

A társas vállalkozások esetében, ahol 1991-ben még tíz tag közül kilenc kiegészítő foglalkozású volt, részben az egyéb munkaalkalmak hiánya, részben pedig a más formánál ugyancsak valamelyest előnyösebb adózási-elszámolási rendszer ösztönözte a főfoglalkozásúak arányának növekedését.¹⁹ A még mindig gomba módra szaporodó társaságokkal azonban a kiegészítő foglalkozásúak újabb ezrei is megjelennek, nagyon gyakran a 2-3 fős családi bt.-k egyik – a társaságalapításhoz szükséges – tagjaként.

A kiegészítő foglalkozások alapvető célja a kiegészítő jövedelem szerzése – bár egy részük esetében lehet esély arra, hogy főfoglalkozássá, az önálló egzisztencia megalapozójává váljon.

Az APEH-hoz 1995-ben benyújtott (1994-re vonatkozó) egyéni vállalkozói adóbevallásokból képet kaphatunk arról, hogy milyen tevékenységekben, szakmában jellemzőek a kiegészítő foglalkozások, kik bíznak abban, hogy kiegészítő jövedelemre tehetnek szert. Az adóbevallások több jellegzetességét ismertettük az előzőekben, itt csak a kiegészítő foglalkozásokról lesz szó. Most azonban már módunk van arra, hogy az adatokat az egy évvel korábbiakkal összehasonlítva mutassuk be.

¹⁹ A nem jogi személyiségű társas vállalkozások közismert adóelszámolási előnye, hogy a tagok minimálbérrel tarthatják nyilván magukat, ez után fizetik a tb-járulékot, a jövedelmet pedig osztalék formájában veszik ki.

Az OEP által 1994-ben nyilvántartott 242,5 ezer kiegészítő foglalkozású egyéni vállalkozó közül 175,5 ezer (72 százalék) nyújtott be adóbevallást. (Egy évvel korábban 75 százalékuk.) A tevékenységi csoportok szerinti arányok lényegében nem változtak (19. táblázat).

19. táblázat

A kiegészítő foglalkozásúak aránya tevékenységi csoportok szerint

Megnevezés	1993	1994
Szellemi szabad foglalkozásúak	57,6	57,9
Ipari tevékenységűek	28,6	28,4
Kereskedelmi, vendéglátó tevékenységűek	39,6	39,1

A részletesebb szakmai adatok ugyancsak lényegében azonosak az egy évvel korábbival.

A szellemi szabadfoglalkozásúak között a kiegészítő foglalkozásúak arányának csökkenése a főfoglalkozásúak szerény növekedését jelzi; a szakmák többségében azonban változatlanul a kiegészítő foglalkozás a jellemző. Az egyéni vállalkozói igazolvánnyal rendelkező szellemi szabadfoglalkozásúak között a mellékfoglalkozásúak arányát a 20. táblázat mutatja.

20. táblázat

A szellemi szabadfoglalkozásúak között a mellékfoglalkozásúak aránya (százalék)

Megnevezés	1993	1994
Tervezők, műszaki ellenőrök	74,3	64,8
Adótanácsadók, könyvelők	70,6	59,1
Állatorvosok	69,8	66,0
Egyéb szellemi foglalkozásúak	56,2	57,9
Orvosok	55,4	50,5

Az ipari tevékenységűek szakmacsoportjaiban ugyancsak tartós tendencia, hogy a termelőtevékenységűek körében általában kisebb, a szolgáltatók körében általában nagyobb a mellékfoglalkozásúak aránya. Összehasonlításként lásd a 21. táblázatot.

21. táblázat

A mellékfoglalkozásúak aránya a termelőtevékenységet folytatók és a szolgáltatók körében (százalék)

Megnevezés	1993	1994	Megnevezés	1993	1994
Könyvípar	22,1	14,6	Műszeripar	49,7	50,0
Bőr- és szőrmeipar	17,0	17,2	Háztartásigép-szerelő	49,4	47,7
Textilipar	23,0	22,6	Rádió + tv-szerelő	44,4	44,6
Kézműipar	25,0	14,8			

Az építőipari vállalkozók 1994-ben 36, 1995-ben 34,2 százaléka volt kiegészítő foglalkozású. A szűkebben vett (felvásárlás, ügynökök stb. nélkül számított) kereskedelemben ugyancsak tartósan 20-30 százalék körüli a mellékfoglalkozásúak aránya. A különböző szakterületeken (élelmiszer, vas-műszaki, ruházati, kultúrcikk stb.) néhány tizedszázalékpontnyi az elmozdulás. A kereskedelem – és a vendéglátás – egyébként jellegénél fogva alapvetően a főfoglalkozásra épül: a nyitvatartás, a vevők-szállítók-vendégek

számára rendelkezésre állás a tartós jelenlétet kívánja meg; ezért jobbára csak az alkalmilag nyitva tartó boltok, büfék üzemeltethetők kiegészítő foglalkozásban. Viszont a mellékfoglalkozás jellemző a kereskedelem egy speciális ágában, az ügynökök egyébként népes, 1993-ban 50, 1994-ben 57 ezres táborában: mintegy háromnegyedüknek (1993: több mint 75, 1994: 73 százalék) ez csupán kiegészítő foglalkozása.

A kiegészítő foglalkozások elterjedtsége a társas vállalkozások, továbbá az így foglalkoztatott alkalmazottak adatainak áttekintésével lenne teljes ahhoz, hogy a gazdaság mélyebb szerkezetében zajló átalakulásokat érzékeltessük. Ilyen adatokkal azonban egyelőre nem rendelkezünk.

A keresők összességében több mint nyolc százalékának kiegészítő foglalkozása pótlólagos munkaerőforrásnak is tekinthető, bár a létszám önmagában nem mond semmit a tényleges hasznosulásról – a működésre jogosító vállalkozói igazolvány sokaknak csak a legális tevékenység lehetőségét kínálja.²⁰

Az Európai Unió országaiban egyébként nem jellemző a kiegészítő (másod-, harmad-) foglalkozás. 1992-ben – az akkor még Európai Közösségben – a keresők mintegy 3 százalékának volt egynél több (regisztrált) foglalkozása. Mégpedig elsősorban azoknak a nőknek, akik főfoglalkozásukban az átlagosnál rövidebb munkaidőben dolgoztak, s ezért kerestek pótlólagos munkalehetőséget (Employment in Europe, 1994. 16. o.). Nagy-Britanniában 1994 nyarán – az ottani lakossági munkaerő-felmérés adatai szerint – az összes kereső 4,7 százalékának volt egynél több kereső foglalkozása; 1995 nyarán 5 százalékának. Az egynél több kereső foglalkozásúak mintegy 30 százalékát mindkét évben az önfoglalkoztatók adták (Employment Gazette, 1996. január, LFS3.).

Japánban 1992-ben a foglalkoztatottak 4,8 százalékának volt kiegészítő foglalkozása, mintegy felének a mezőgazdaságban, mintegy 20 százalékának a szolgáltatásokban. A harmadik legnagyobb csoportot a nagy- és kiskereskedelem, valamint a vendéglátásban (is) dolgozók alkották (14 százalék). A többes foglalkozásúak zömmel a nem rendszeresen foglalkoztatottak közül kerültek ki, főként, mert a munkáltatók általában tiltották és büntették főfoglalkozású alkalmazottaik másodfoglalkozását (Hiroki [1996]).

Magyarországon – csakúgy, mint más országokban – a kiegészítő tevékenységek elsődleges funkciója változatlanul a kiegészítő jövedelem elérése, esetenként a főfoglalkozásúvá válást elősegítő, az önálló egzisztencia esélyét felmérő szerepe is.

Hivatkozások

- HIROKI, S. [1996]: Multiple-Job Holders in Japan. Japan Labor Bulletin, március 1. 5–8. o.
 KOVÁCS ÁRPÁD [1996]: Az állam gazdálkodói vagyona hasznosításáról. Pénzügyi Szemle, 2. sz., 125. o.
 KSH [1995]: Egyéni gazdálkodás a mezőgazdaságban 1994. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
 LAKY TERÉZ (1994): A magángazdaság kialakulásának hatása a foglalkoztatottságra. Közgazdasági Szemle, 6. sz., 530–550. o.
 LAKY TERÉZ (1995): A magángazdaság kialakulása és a foglalkoztatottság. Közgazdasági Szemle, 7–8. sz., 685–700. o.
 LAKY TERÉZ [1996]: A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok. Munkaügyi Kutatóintézet.
 OMK [1995]: Rövid távú munkaerő-piaci prognózis, 1996. I. félév. Országos Munkaügyi Központ.
 VOSZKA ÉVA [1996]: A tulajdonosváltás felemás sikeréve. Közgazdasági Szemle, 5. sz., 385–402. o.

²⁰ Az APEH évről évre nehezményezi a bevallott jövedelmek alacsony átlagértékeit. Az adóelkerülés ösztársadalmi társasjátékán túl azonban az alacsony mértékek még valóságos is lehetnek; ha a szakmák szerinti átlagok az alkalmilag működő, alacsony jövedelmű mellékfoglalkozásúak jövedelmét is tartalmazzák.